

Çocukluk Sosyolojisinin Özgün Sahası: Çocuklarla Nitel Araştırma

EMRAH AKBAS*

GAMZE ERÜKÇÜ AKBAS*

Özet

Bu çalışma çocuklarla nitel araştırmanın imkânını çocukluk sosyolojisi alanındaki farklı çocuk perspektiflerini ele almak suretiyle soruşturmakta ve çocuklarla nitel araştırmayı çocuk/çocukluk sosyolojisi sahasının inşası için en önemli araçlardan biri olarak ele almaktadır. Bu çerçevede çalışmada evvela çocukluk sosyolojisi içindeki farklı çocuk perspektifleri ele alınmakta, daha sonra çocuklarla araştırma yapma konusunda ana akım tutumlara ve metodolojik tercihlere alternatif oluşturma iddiasını temsil eden çocuklarla nitel araştırmanın imkânı tartışmaya açılmakta ve son olarak da çocuklarla nitel araştırmada kullanılan bazı teknikler ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, çocukluk, çocukluk sosyolojisi, nitel araştırma, çocuklarla nitel araştırma.

Abstract

This study inquires the possibility of qualitative research with children via examining different child perspectives in the field of sociology of children, and takes qualitative research with children as one of the most important means of constructing the field of sociology of children/childhood. In this sense, the study first examines different child perspectives within the sociology of childhood, then discusses the possibility of qualitative research with children which represents the alternative to the mainstream attitudes and methodological preferences in the field of research with children, and finally puts forth some of the techniques used in qualitative research with children.

Keywords: Child, childhood, sociology of children, qualitative research, qualitative research with children.

Giriş

Gareth Mathews (1994) çocuğun bir özne olarak konumunun önündeki büyük engellerden birinin gelişim psikolojisinin çocuğa çizdiği sınırlar olduğunu düşünüyordu. Özellikle Piaget'nin "somut işlemler evresi" kategorisine mahkûm ettiği çocuk muhayyilesini keşfetmek istiyordu. Okul çağına gelmemiş 5-6 yaş grubu çocuklarla felsefe dersleri yapmaya karar verdi. Piaget'nin çocukluğu eksiklik, yetersizlik ve toyluk referanslarıyla anlamasına itiraz edecek, olgunluğun yetişkinlikle açıklanamayacağını gösterecek ve çocuğa has bir dilin mevcudiyetini ispatlayamasa bile keşfetmeye gayret edecekti. Çocuklarla felsefe dersleri bu dili keşfetmeye dair sıra dışı bir çalışma oldu ve çocuk çalışmalarında çığır açıcı bir etkide bulundu.

Çocuklarla araştırma yapabilmek için özel bir çabaya ihtiyaç olduğu aşikâr. Bunun için çocuğun zihnine ve muhayyilesine sınırlar koymak yerine yetişkinliğin sınırlarını aşmaya mecburuz. Çocuğun dilini keşfetmenin önündeki büyük engel bizatihi yetişkinlik ve yetişkin dili. Yetişkinliğin zincirlerini kırarak, bir bakıma özgürleşerek çocuğun dilini keşfetmek mümkün olabilir. Çocuklarla araştırma yapmaya niyetli araştırmacıların çocukların algılama, anlama ve hayal etme güçlerine ve potansiyeline dair yaygın olarak kabul görmüş fikirleri sorgulaması ve belki Küçük Kara Balık'tan ilham alarak bu fikirlerin ötesini, bir bakıma açık denizleri keşfetmeye dair heyecan, merak ve coşku duyması gerekir. Yetişkin bilim insanları ilk bakışta gördüklerinin bir fôtr şapka olduğundan çok emin ve bu kanaatlerini literatüre atıfla ve büyük teorilerle ispatlayabiliyorlar ama Küçük Prens bir fôtr şapka değil, koca fili yutmuş bir boa yılanı çizmişti. Çocuklarla araştırma yapılabilecekse ve genel olarak bir çocukluk sosyolojisi inşa edilebilecekse bunun yolu yetişkinlere ilk bakışta fil yutmuş bir yılan resmini görme ve okuma becerisi kazandırmaktan geçiyor. Şu halde, bizi gördüğümüzün bir fôtr şapka olduğuna ikna eden bilimsel bilgi repertuarımızı ve metodolojik yaklaşımlarımızı gözden geçirmemiz gerekiyor.

Mathews'un çocuklarla felsefe dersleri, bilimsel bilgi repertuarımızın ve metodolojik yaklaşımlarımızın gözden geçirilmesine çok iyi bir örnek teşkil ediyor. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı çocuklarla araştırma yapma konusunda ana akım tutumlara ve metodolojik tercihlere alternatif oluşturma iddiasını temsil eden nitel araştırma imkânını ele almaktır. Çocuklarla nitel araştırma her zaman çok tartışmalı bir konu olmuştur. Bu çalışmanın gerekçesi literatürdeki tartışma ve ikilemlere karşı bilimsel bağlamda çocuklarla nitel araştırmanın meşru temellerini ortaya koyma

ihtiyacıdır. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde çocukluk sosyolojisi literatüründeki farklı çocuk perspektiflerinden bazıları ele alınmakta, ikinci bölümde çocuklarla nitel araştırmanın imkânı tartışmaya açılmakta ve son bölümünde ise çocuklarla nitel araştırmada kullanılan bazı teknikler ortaya konmaktadır.

Farklı Çocuk Perspektifleri

Farklı çocuk perspektifleri ve çocukluklar üzerine araştırmalar sosyolojiden evvel tarihin ilgisini çekmiştir. Fransız Annales Okulu tarihçilerinin sosyal ve kültürel tarihe ve dolayısıyla mikro tarihe olan ilgileri çocukluğu da tarih için bir araştırma sahası olarak gündeme getirmiştir. Annales Okulu temsilcilerinden Philippe Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Regime* (Eski Rejimde Çocuk ve Aile Hayatı) adlı eserinde (1962) çocukluğun sadece biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir kategori olduğunu ileri sürüyordu. Tarihçilerin çocukluğa ilgisi daha sonra devam etti fakat sosyoloji için aynı şeyi söylemek güçtür. Sosyolojinin çocukluğa ilgisi görece yenidir.

Demir Gürdal'a göre (2013) klasik sosyolojinin çocukluğa bakışı yetişkin ve çocuk ikili karşıtlığından öteye geçememiştir. Klasik sosyolojide kamu, kültür, rasyonel, bağımsız, aktif, yetenek, çalışma ile nitelenen özellikler yetişkinleri karakterize etmektedir. Özel, doğa, irrasyonel, bağımlı, pasif, yeteneksizlik ve oyun ise çocukları karakterize etmektedir.

Philippe Ariès'in çocukluğu toplumsal ve kültürel bir kategori olarak ele alan yaklaşımı yeni çocukluk sosyolojisi diye ifade edilen çalışmaları etkilemiştir. Bu çalışmaların temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Prout ve James 1997, akt. Demir Gürdal, 2013):

- Çocukluk toplumsal bir inşadır. Ne doğaldır ne de evrenseldir; toplumların yapısal ve kültürel bir ögesidir.
- Çocukluk sosyal analiz değişkenidir. Sınıf, toplumsal cinsiyet ya da etnik yapı gibi diğer değişkenlerden tamamen ayrılamaz. Karşılaştırmalı analizler çocukluğun tekil ve evrensel bir fenomen olmaktan çok çeşitliliğini ortaya çıkarır.
- Çocukların sosyal ilişkileri ve kültürleri, yetişkinlerin çıkarları ve bakış açılarından bağımsız olarak bizzatıhi çalışılmaya değerdir.
- Çocuklar aktiftir ve kendi sosyal hayatlarını, sosyal çevrelerini ve yaşadıkları toplumu belirleyen ve inşa eden aktif bireyler olarak görülmelidirler.

- Etnografi çocukluk çalışmalarında bilhassa yararlı bir yöntemdir. Nicel araştırmalara göre çocukların sosyolojik veri üretimine katılmalarına imkân tanır.

Çocuk sosyolojisi literatüründe farklı çocuk perspektifleri bulunmaktadır. Burada bunlardan ikisini kısaca ele alacağız.

Jenkins (Lloyd-Smith ve Tarr, 2002) dört farklı çocukluk inşasından söz eder. Birincisi *mülkiyet olarak çocukluktur*. Buna göre çocuklar ebeveynin veya diğer yetişkinlerin mülkiyeti altındadır ve bu kişilerden bağımsız olarak hakları mevcut değildir. Bu bakış açısına göre çocukların disipline edilmesi merkezi bir ilgiyi haizdir ve disipline etme süreci ebeveyni aşan kurumsal bir yapıya da karşılık gelmelidir. Foucault’cu bir yaklaşımla bakarsak, modern ulus-devletin ayırt edici vasıflarından en önemlisi, onun denetim yöntemleridir. Bu yöntemler, fiziksel şiddetin giderek azalarak, yerine kurumsallaşma, disiplin ve bilgi iktidarının gelmesi ve bu olguların tamamının gözetim etrafında birleşmesidir (Akbaş ve Atasü Topcuoğlu, 2010). Modern devlet “aile reisi” ile bir sözleşme yapmıştır ve ailenin başı hesap veren konumundadır. Çocuğun disiplininden aile reisi sorumludur. Bu sayede aile politik alanda bir aktör haline gelmiştir. Aile bağı olmayanlar ise (serseriler, dilenciler, vs.) hayırsever örgütlenmeler sayesinde “aksiyoner” olmaktan çıkarılıp kontrol altına alınmaktadır. Kurallara uymayan ya da kuraldışı kalan çocukların cezalandırılmalarında ise devlet yardımcı olmaktadır (Donzelot, 1997, akt. Akbaş ve Atasü Topcuoğlu, 2010).

İkincisi *özne olarak çocuktur*. Buna göre çocuklar yetişkinler tarafından korunması gereken öznelerdir. Çocukların temel refah ve koruma hakları mevcuttur ve fakat bu haklara karar verenler yetişkinlerdir. Yetişkinler çocuğun yüksek yararını düşünür lâkin çocuklara danışmayı hiç düşünmezler. Bu bakış açısının meşruiyet kaynağı Piaget’dir. Çocukların haklarının teslim edilmesi, onların sesine kulak verilmesi anlamına gelmemektedir.

Üçüncüsü *katılımcı olarak çocuktur*. Bu bakış açısına göre çocuklar yetişkinlerin karar alma süreçlerine katılmalı ve kendileri hakkında verilecek kararlar söz konusu olduğunda çocuklara danışılmalıdır. Bunun için çocukların sesine kulak verilmeli ama bundan evvel çocuklar konuşmaya yöreklendirilmelidir.

Dördüncüsü *yurttaş olarak çocuktur*. Buna göre çocuk aktif bir yurttaştır ve ebeveyn ile yetişkinlerden bağımsız olarak karar alma süreçlerine katılmalıdır.

James ve diğ. (Freeman ve Mathison, 2009) ise sosyal yaşamda aktif ve anlamlı katılımcılar olarak çocukları ele alan dört farklı kavram tanımlar.

Bunlar; sosyal olarak inşa edilmiş çocuk, kabile çocuğu, sosyal yapısal çocuk ve azınlık grubu çocuğudur.

Sosyal olarak inşa edilmiş çocuk gelişimci yaklaşımın biyolojik determinizmini sorgulayarak çocukların ve çocuklukların ortama, zamana ve kültüre göre değiştiğini varsayar. Çocuklar ve yetişkinler birbirleriyle ve akran gruplarıyla etkileşim içinde yeniden ürettikleri, yorumladıkları ve yeniden yorumladıkları bir kültürün parçasıdır.

Kabile çocuğu sosyal olarak inşa edilmiş çocuğun “ampirik” ve “siyasallaşmış” versiyonudur. Bu bakış açısına göre çocuklar yetişkinlerden ayrı ve müstakil dünyalar inşa eder. Çocukların yetişkinlerden bağımsız olarak inşa ettiği kabilevi dünyalar odak noktasını teşkil etmektedir. Araştırmanın vurgusu çocuklara kulak vermek ve yetişkin merkezli araştırma gündemleri yoluyla kısılan seslerini tashih ve tedavi etmektir. Kabile çocuğu perspektifine sahip olan araştırmacılar genellikle çocukların kültürlerini anlamak amacıyla katılımlı gözlem gibi etnografik yöntemler kullanır. Böylece bir yetişkin bakışı dayatmadan çocukların eylemlerini ve etkileşimlerini gözleme imkânı bulurlar. Bu yaklaşım çocukların yetişkinlerle girdiği gündelik etkileşimlerin kendi dünyalarını kavrama biçimlerini zorunlu olarak etkilediğini göz ardı etmesi hasebiyle eleştirilmektedir.

Sosyal yapısal çocuk perspektifi çocukluğu evrensel bir kategori ve tüm toplumlarda mevcut sosyal yapısal bir pozisyon olarak anlar. Yaş, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, din veya engellilik gibi makro yapıların kültür, mekân ve ekonomi gibi diğer sosyal kategorilerle etkileşimi ana vurguyu oluşturur.

Azınlık grubu çocuğu sosyal yapısal çocuğun siyasallaşmış versiyonudur ve azınlığı ve böylece toplum içinde çocukların ezilmiş konumunu vurgular. Bu vurgu sivil hakların altını çizer. Bu perspektife sahip olan araştırmacılar çocukları zorunlu olarak yetişkinlerden farklı veya daha yetersiz olarak görmez. Bu araştırmacılara göre çocuklar “kendi yaşamlarının niteliğine tesir edecek güçten mahrum bir azınlık grubu”dur.

Burada zikredilen farklı çocuk perspektifleri çocuğu ya çocuk-yetişkin dikotomisi üzerinden anlamaya çalışmakta ya da çocuğu kendi hayatının kontrolünü elinde bulundurma yeterliğine sahip olan aktif fâiller olarak konumlandırmaktadır. Aslında bu ayırım sosyolojinin geleneksel yapı-fâil tartışmasının dışında değildir. Yapının belirleyiciliğini öne çıkaran perspektifler çocuğu daha çok gelişim doğrusal ilerleme anlayışı çerçevesinde ele alırken ve çocukluğu yetişkinlik referansıya bir tür noksanlık evresi olarak görürken çocuğu bir fâil olarak ele alan perspektifler

yetişkinliği referans alan noksanlık söylemi yerine çocuğu nevi şahsına münhasır bağlamında anlamaya çalışıp çocuğun potansiyelini ortaya çıkarmakta ve noksanlık yerine yetkinliklere odaklanmaktadır.

Burada ele alınan farklı çocuk perspektiflerine dayanan çeşitli araştırma yaklaşımları bulunmaktadır. Çalışmanın takip eden bölümünde çocuklarla nitel araştırmaya dair literatürdeki farklı görüşler ele alınacaktır.

Çocuklarla Nitel Araştırma

Çocuklarla nitel araştırma yapan araştırmacılar araştırma yapma kararını verir vermez çocukları ciddiyetle ele almanın sakıncalarını savunan kültürel, toplumsal, psikolojik ve siyasal perspektiflerin saldırısına maruz kalırlar. Örneğin, çocuklar aile, okul ve hane halkı altında sınıflandırılan daha geniş bir birimin parçası olarak görülür (Darbyshire ve diğ. 2005). Benzer şekilde çocukların sofistike olmayan ve yetersiz varlıklar olarak kabulü de onlarla nitel araştırmayı imkânsız kılan bir neden olarak ileri sürülür. Bu yaklaşımların bilimsel meşruiyet kaynağı ise gelişimselciliktir.

Çocuklarla araştırma konusunda bir özne olarak değil nesne olarak çocuklara vurgu yapılmakta ve çocukla ilgili süreçlere değil çocukla ilgili sonuçlara odaklanılmaktadır (Greene ve Hill, 2005).

Susan Oyama (Greene ve Hill, 2005) sosyoloji ve antropolojinin uzun süredir psikolojik determinizmin yerine sosyo-kültürel determinizmi koymaya çalıştığını vurgulamaktadır. Öte yandan bu anlayış da bireyin fâil olarak ele alındığı yaklaşımlarla değişime mecbur kalmıştır. Çocukların perspektiflerine kıymet veren ve onların tecrübelerini anlamak isteyen bir araştırmacı çocukların gündelik yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını keşfedecektir. Eğer çocukları birer kişi olarak görürsek çocuk deneyiminin doğası merkezî bir ilgiye kavuşacaktır.

Greene ve Hill'e göre (2005) çocuk çeşitliliğinin ve bireyselliğinin kabulünün araştırma metodolojisi için kimi doğurguları vardır. Gelişim psikolojisi istatistiklerle büyülenmiş durumdadır ve geniş bir çocuk grubunun belirli davranışlarını ölçmek suretiyle "çocuk" hakkında sonuçlar devşirmeye çalışır. Ingrid Joseph bir kitap incelemesinde şu soruyu sorar: Tekil yaşamların zenginliğini gelişimsel araştırmanın nesnel yöntemleri ve istatistikî analizleriyle nasıl kavrayabiliriz? İncelemesini sonuçlandırırken yanıtı da bulmuştur: Yanıt basit. Hiçbir biçimde kavranamaz!

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte çocuklar sadece korunma ihtiyacı olan bireyler olarak görülmeyle kalmayıp ayrıca özerk bireyler olarak

kendilerini ilgilendiren hizmet ve politikalara katılım hakkına sahiptir (Kirk, 2006). Çocuk hakları gündemi çocukların danışılma, seslerini duyurma ve kendilerine sunulan hizmetleri etkileme (Darbyshare ve diğ., 2005) hakları olduğunu vurgulayarak çocuk araştırmasına önemli bir etkide bulunmuştur. *Katılım gündemi* ise araştırmacıları araştırma sürecinin tüm boyutlarında çocukları anlamlı bir biçimde dâhil etmeye sevk etmiştir (Darbyshare ve diğ., 2005).

Çocukluğa dair gelişimsel çalışmalar çocuklar ve yetişkinler arasındaki farkı vurgulamaktadır. Bu konuda büyük bir uzlaşma olsa da yukarıda ele alındığı gibi böyle bir yaklaşımı sorunlu bulanlar da vardır (James ve diğ., 1998; Harden ve diğ., 2000). Bu görüşü savunan araştırmacılar farklı yaş gruplarına atfedilen farklılıkların doğal olduğu kabulüne itiraz etmekte ve araştırmada yaşı doğal değil toplumsal bir değişken olarak kavramsallaştırmaktadır. Sollberg de (Harden ve diğ., 2000) yaşı tamamen göz ardı etmeyi ve çocukların ne olduğuna değil ne yaptığına yani eylemlerinin gerçekleştiği koşullara ve bağlama odaklanmamız gerektiğini savunur. Başka bazı yaklaşımlar da çocukluğu farklılık düzleminde kavramsallaştırmaktadır. Bu yetişkinliğe geçiş aşamasındaki bir farklılık değil, yetişkinlerin dünyasından ayrı bir kültür olarak tezahür etmesi bağlamında bir farklılıktır (Harden ve diğ., 2000). Buna göre çocuklar yetişkinlere göre noksan olarak değil fakat farklı yetkinlikleri olan bireyler olarak anlaşılmalıdır.

Çocukların araştırmaya aktif bir biçimde katılmaları ve kendi görüşlerini ifade etmeleri onların yetişkinlerden daha az yetkin olduğu inancına meydan okur. Çocukların ayrıca karmaşık olmayan, “aptal” ve böylece kendi ihtiyaçlarına dair tartışmalarda bile ciddiye alınmaya değer bireyler olarak görüldüğü vâkidir (Darbyshare ve diğ., 2005). Güçlü fakat artan bir biçimde itirazlara maruz kalan gelişimselcilik (Darbyshare ve diğ., 2005) çocukların geç ergenliğin veya yetişkinliğin olgunluğunu karakterize eden soyut düşünme kapasitesinden yoksun olduğunu savunur. Bundan dolayı çocuklar iyi araştırma katılımcısı ölçütlerine uymamaktadır. Bu özellikle 8 yaşın altındaki çocuklar için böyledir (Darbyshare ve diğ., 2005).

Çocuklarla nitel araştırma yapmanın mümkün olup olmayacağına dair literatürde geniş tartışmalar bulunmaktadır. Piaget’in bilişsel gelişim kuramına göre çocuklarla nitel odaklı derinlemesine görüşmeler yapabilmek için çocukların soyut işlemler döneminde (11+) olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte bu görüşe çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Kirk’e göre (2006) bu görüş; çocukları yetersiz, olgunlaşmamış, eksik, edilgen ve tek taraflı bir sosyalleşme sürecinin

nesnesi olarak kavramsallaştırmaktadır ve son dönemde çocukların kavramsallaştırılmasında sosyalleşme teorisi ve gelişim psikolojisinin hâkimiyeti kırılmıştır. 1980'lerin sonlarında ise bu teoriler sorgulanmaya başlamış ve çocukların çocukluk deneyimlerine artan bir ilgi ortaya çıkmıştır. Çocukluğa dair bu yeni düşünme biçimi sembolik etkileşimcilik ve sosyal inşacılığa dayanmakta (Kirk, 2006) ve bu perspektif çocukluğu toplumsal olarak inşa edilmiş bir kategori olarak kabul etmiş ve çocukluğun toplumsal, kültürel ve tarihsel olarak değişebilirliğini vurgulamıştır. Sonuç olarak bu perspektifle çocuklar araştırmada araştırmannın edilgen nesnelere olmak yerine aktif eyleyicileri/öznelere olarak inşa edilmektedir (Kirk, 2006).

Çocuklar kendileri hakkındaki bilginin en iyi kaynaklarıdır ve dünyanın onlara nasıl göründüğünü anlamak üzere çocukların biricik kültürünün içine girmeye ihtiyaç vardır (Docherty ve Sandelowski, 1999). Buna mukabil gelişimselciliğe yaslanan bazı araştırmacılar da çok küçük çocuklarla araştırma yapmanın sakıncaları bulunabildiğini ifade etmiş ve çocuklarla mülakattan elde edilen verilerin geçerliliği ve güvenilirliğinin kuşku olduğunu ileri sürmüştür. Bu araştırmacılara göre, çocukların belleklerinin bir dizgeyi takip etmediği ve neden sonuç ilişkilerinden uzak olduğu fikri çocuklarla yapılan mülakatlardan elde edilen verilerin inanırlılığına gölge düşürmektedir (Docherty ve Sandelowski, 1999).

Doğrudan çocuklar üzerinde araştırma yapmaya dair temel olarak iki konu öne çıkmaktadır. Birincisi çocuklardan elde edilen bilginin güvenilmezliğine olan inanç; ikincisi ise araştırmacıların çocukların incinebilirliğini suiistimal etmesine dair etik kaygılardır. Geçmişte çocuklardan elde edilen veriler güvenilmez ve geçersiz bulunmuştur çünkü çocukların kendi dünyalarını algılayabilecek olgunlukta olmadığı ve deneyimlerini ifade edecek sözel ve kavramsal becerilere sahip olmadıklarına inanılmaktaydı (Docherty ve Sundolowski, 1999). Bununla birlikte gitgide artan kanıtlar göstermektedir ki araştırmacılar çocukların iletişim kurma ve katılma biçimlerini desteklediği sürece çocuklar araştırma sürecinin yetkin katılımcıları olabilmektedirler (Mauthner, 1997; Thomas ve O'Kane, 1998). Etik konularla ilişkili olarak son 10 yılda sosyal bilimlerde çocuklarla araştırma etiği ve uygulamasına dair literatür gelişti ve özellikle çocuklarla ilişkili olarak iyi uygulama kılavuzları geliştirildi (Kirk, 2006).

Sonuç olarak çocuklarla yapılan nitel araştırmada öncelikle etik ikilem ve risklerin belirlenmesi ve bu risklerin minimize edilmesi gerekmektedir. Fakat çocuklar için hassasiyet içermeyen konularda Piaget'nin kuramı esas alınmamalı, yalnızca 12 yaş ve üstü çocuklarla değil; uygun yöntem ve tekniklerle 8-18 yaş arasındaki çocukların da deneyimlerine muhakkak yer verilmelidir.

Save the Children örgütü çocuklarla araştırmaya dair altı ana sorun tespit etmiştir (1996):

- Çocuğa özel bilgi toplamada başarısızlık
- Çocukların verimli katkısını kabul etmeme
- Çocukların karar alma süreçlerine katılamaması
- Uygunsuz bir standart çocukluk modelinin kullanımı
- Çocukları edilgen kılacak biçimde yetişkin ilgerilerine dair arayış
- Toplumsal cinsiyet ve kuşak ilişkilerine ilgisizlik

Özellikle birinci sorun alanıyla ilgili olarak nasıl bir araştırma yönteminin belirlenmesi gerektiği büyük önem arz etmektedir zira çocuğa özel bilgi toplamadaki başarısızlık ya yetişkin ve çocuk ikili karşıtlığından ve dolayısıyla çocuğa dönük hiyerarşik bakıştan veyahut genellikle geleneksel pozitivist çocuk modeline yaslanan araştırma tasarımlarından kaynaklanmaktadır.

Kirk (2006) çocuklarla ve yetişkinlerle araştırma yapmanın farklı ve benzer yanlarını şöyle özetlemektedir:

Farklı Yanlar	Benzer Yanlar
Bilişsel gelişimde geniş yelpaze	Bireyselliğe saygı
İletişim yetki düzeyinde geniş yelpaze	Ciddi grup farklılıklarını göz önüne almaya ihtiyaç duyulur (yaş, cinsiyet, etnisite)
Yetişkinler bilgi saklayıcısı olarak daha geniş rol oynar	Uygun araştırma yönteminin kullanımı
Çocukların toplum içindeki pozisyonu sebebiyle güç ilişkileri daha problematiktir	Araştırmacının kendi kişisel görüş ve düşüncesini empoze etmemesine duyulan ihtiyaç
Anlamli iletişimin sağlanması için daha özel yöntemlerin kullanılması vurgulanır	Katılımcı ve araştırmacı arasındaki ilişki inşası
	Araştırma araçları ve sorularının açıklılığının önemi
	Aydınlanmış onama ihtiyaç
	Güven
	İstismar ve zarardan koruma
	Bilgi yönetimi

Kirk'ün ortaya koyduğu benzerlikler ve farklılıklar son tahlilde geleneksel yapı-fail ikiliğinin ötesine geçmek konusunda ipuçları barındırmaktadır. Çocuklarla yapılacak araştırmalar bir yandan çocukların nevi şahsına münhasır kapasitelerini, yetkinliklerini ve eyleme biçimlerini ortaya koyacak, diğer yandan da çocuk-yetişkin ilişkisinin ana akım

gelişimselciliğin ötesinde kavranmasına ve böylece gelişimselciliğin de farklı perspektiflerle birlikte gelişimine hizmet edecektir. Nitekim gelişimselcilik ne sosyo-kültürel bağlamı göz ardı etmek ne de çocuğun aktif bir fâil olma hâlini reddetmek zorundadır.

Çalışmanın takip eden bölümünde yukarıda ele alınan tartışmalara dayanmak suretiyle nitel araştırma teknikleri kısaca ele alınacaktır.

Çocuklarla Nitel Araştırmada Kullanılan Teknikler

Punch (2002) çocuklarla araştırmaya üç farklı yaklaşım saptamıştır:

- Çocukları pratik olarak yetişkinlerle aynı gören ve aynı yöntemleri uygulayan yaklaşım.
- Çocukları yetişkinlerden tamamıyla farklı algılayan ve çocukların dünyasını incelemek üzere etnografiyi kullanan yaklaşım.
- Çocukları yetişkinlere benzer ama farklı yeterlikleri olan varlıklar olarak anlayan ve yenilikçi teknikler geliştiren yaklaşım.

Punch'ın zikrettiği bu yaklaşımlar çocukluk çalışmalarındaki çatışan perspektiflerin bir özetini ortaya koymaktadır. Çocukluk çalışmaları sahasında daha çok gelişimselciliğe yaslanan geleneksel disiplinler yaklaşımların hâkimiyeti sürmekle beraber bu sahada geleneksel yaklaşımlara paradigma değişimini imleyen sosyal inşacı perspektifin meydan okuması söz konusudur. Hammersley (2017) bu meydan okumanın dayandığı temel iddiaları şöyle sıralamaktadır: Çocuklar “müstakil” bir biçimde çalışmaya değerdir; çocukluk “sosyal bir inşadır”; çocuklar aktif fâillerdir ve böylece muamele görmelidirler; katılımcı yöntemler mümkün olan en iyi yöntemlerdir. Hammersley geleneksel yapı-fâil karşıtlığı bağlamında bu iddiaları eleştirel bir değerlendirmeye tâbi tutmaktadır.

Punch'ın ve Hammersley'in çalışmalarından yola çıkarak çocuklarla araştırmada geliştirilen ve ihtiyaç duyulan tekniklerin büyük oranda sosyal inşacı itirazlardan doğduğu ileri sürülebilir. Sosyal inşacı itirazlar çocuk davranışlarının sadece psikolojik bağlamda ele alınamayacağını, ayrıca bu davranışların sosyo-kültürel bir bağlamı da bulunduğunu ortaya koymuş ve çocuğu aktif bir eyleyici/fâil olarak konumlandırmayı başarmıştır.

Çocukları aktif fâiller olarak gören yaklaşımın geliştirdiği yenilikçi bazı teknikler şöyledir:

- Gözlem
- Derinlemesine görüşme

- Odak grup görüşmesi
- Spontane hikâyeler
- Malzeme kullanımı
- Haritalama

Çocuklarla araştırmada kullanılan özgün teknikler malzeme kullanmayı içerenlerdir. Resim, fotoğraf, etkinlik gibi daha çok görsel tekniklerin kullanıldığı malzeme kullanımı yaklaşımı gelişimselcilik ve nitel araştırma arasında bir köprü işlevi görmektedir. Malzeme seçiminin kriterlerini çocuğun biyo-psiko-sosyal gelişim düzeyi belirlemektedir.

Öte yandan bu tekniklerin çoğu geleneksel pozitivist çocuk modeli içerisinde geliştirilmiştir (Hogan ve diğ., 1999). Çocukları sosyal aktörler olarak niteleyen ve çocukları zengin sosyo-kültürel bağlama mündemik olarak gören çağdaş perspektifler bu nevi kavramsallaştırmaları işaret edebilecek olan yöntemleri talep etmektedir. Mevcut yöntemler repertuarımız bu görev için kâfi gelmemekte; sabit ve evrensellik atfedilmiş bir bağlamda münzevi bir çocuğa hitap etmektedir (Greene ve Hill, 2005).

Mezkur tekniklere getirilen eleştirileri dikkate alarak çocukların akışkan ve karmaşık gündelik yaşamlarını kavramak için en münasip yöntemler etnografik olanlar gibi görünmektedir. Etnografik yaklaşımlar çocuklarla okul ve oyun alanı gibi gündelik yaşam çevrelerinde genişçe zaman geçirmeyi içermektedir (Christensen, 2004; James, 1993; Moore, 1986).

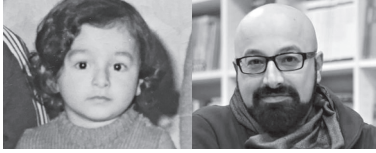
Çocuklarla nitel araştırma yapmak belki de nitel araştırmanın doğasına en uygun bağlamı oluşturma imkânı sağlayacaktır. Nitel araştırma nicel araştırma yaklaşımından farklı olarak araştırmaya katılan öznelerin toplumsal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini keşfetmeye dönük bir çabadır. Bu bakımdan her nitel araştırma tekniğinin ortak arayışını temsil eden sözcük keşiftir. Nitel araştırma keşfedici bir araştırma yaklaşımıdır ve bu nedenle her nitel araştırma muhakkak etnografik bir bakış açısına sahip olmalıdır. Etnografik bir bakış açısı da öznelerin dünyalarını anlamaya ve toplumsal gerçekliği inşa etme biçimlerini keşfetmeye yardımcı olacaktır. Söz konusu çocuklar ve çocukların dünyası olduğunda keşfetmek ayrıca bir anlam ifade edecektir zira çocukların dünyasını anlamak için evvela çocuğun dilini keşfetmeye ihtiyaç vardır. İnsanlar toplumsal gerçekliği anlamak ve anlamlandırmak üzere dili kullanırlar ve dil sadece bir yazılı ve sözlü bir iletişim aracı değil, gerçekliği inşa eden bir araçtır. Bu bakımdan çocuğun dilini keşfetmek de çocuk ve gerçeklik ilişkisini anlamaya yardımcı olacaktır.

Sonuç

Çocuklarla nitel araştırma sadece çocuğun dünyasını anlamının bir yolu değil, ayrıca çocuğa yaklaşırken yetişkin pozisyonumuzu yapışökümüne uğratmanın ve böylece çocukla kurduğumuz ilişkideki önceden tanımlanmış değişkenlerden kurtulmamızın da anahtarıdır. Bunun için araştırmacılar evvela çocuklara güvenmeyi öğrenmelidir.

Çocuklarla nitel araştırma aynı zamanda bir çocukluk sosyolojisini mümkün kılacak en önemli araçlardan biridir. Henüz böyle bir sosyoloji alt sahasının tam anlamıyla teşekkül etmemiş olmasının ana sebebi çocukların dünyasını anlamaya dönük çabanın yetişkince kurulmuş bilgi birikimine ve metodolojik yaklaşımlara yaslanmış olmasıdır. Çocukluk sosyolojisinin inşasına hizmet edecekse çocuklarla yapılacak araştırmalar daha çok etnografik saha çalışmaları biçiminde tasarlanmalı ve bizatihi çocuğun dünyasını anlamaya çalışmalıdır. Böylece çocuk çalışmaları “çocuklar hakkında” yapılan araştırmalardan ibaret kalmayıp çocuğu keşfeden araştırmalara evrilecektir.

Sonuç olarak, çocukluk çalışmaları ve özelde çocukluk sosyolojisi sahaslarında çocuğun araştırmaya katılımı konusunda farklı perspektiflerin mevcudiyeti aşikârdır. Bununla birlikte, katılımın doğasına dair tartışmaların varlığına rağmen çocuklarla nitel araştırmalar büyük bir hızla artmaktadır. Şu halde, bu araştırmalar bir yandan çocuğu ve çocukluğu anlama çabasına, diğer yandan da çocuğun araştırmaya katılımının meşru temellerinin oluşturulmasına katkı vermeye devam edecektir.

* Emrah Akbaş

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF Sosyoloji
emr.akbas@gmail.com

* Gamze Erükçü Akbaş

Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet
gamzeerukcu@hacettepe.edu.tr

Kaynakça

- Akbaş, E., ve Atasü-Topçuoğlu, R. (2009). Modern çocukluk paradigmasının oluşumu: eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1).
- Ariés, P. (2014). *Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime (L')*. Points.
- Christensen, P. (2004). Children's participation in ethnographic research: issues of power and representation. *Children and Society*, 18, 165-176.
- Darbyshire, P. MacDougall, C. ve Schiller, W. (2005). Multiple methods in qualitative research with children: more insight or just more? *Qualitative Research*, 5(4):417-436.
- Demir Gürdal, A. (2013). Sosyolojinin ihmal edilen kategorisi çocuklar üzerinden çocukluk sosyolojisine ve sosyolojiye bakmak. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 15(4), 1-26.
- Docherty, S., ve Sandelowski, M. (1999). Focus on qualitative methods: Interviewing children. *Research in Nursing & Health*, 22(2), 177-185.
- Freeman, M. ve Mathison, S. (2009). *Researching children's experiences*. New York: The Guilford Press.
- Greene, S. ve Hill, M. (2005). *Researching children's experience: methods and methodological issues*. S. Greene ve D. Hogan (Yay. Haz.). *Researching children's experience methods and approaches* içinde. Sage.
- Harden, J., Scott, S., Backett-Milburn, K., ve Jackson, S. (2000). Can't talk, won't talk?: methodological issues in researching children. *Sociological Research Online*, 5(2), 1-12.
- Hogan D., Etz, K., ve Tudge, J. (1999). Reconsidering the role of children in research. F. M. Berado ve C. Shehan (Yay. Haz.). *Through the eyes of the child: Revisioning children as active agents of family life* içinde. Stanford, CT: JAI Press.
- James, A. (1993). *Childhood identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- James, A., Jenks, C. ve Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Londra: Polity.
- Kirk, S. (2006). Methodological and ethical issues in conducting qualitative research with children and young people: A literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 44(7), 1250-1260.
- Lloyd-Smith, M. ve Tarr, J. (2002) Researching children's perspectives: a sociological dimension. A. Lewis ve G. Lindsay (Yay. Haz.). *Researching children's perspectives* içinde. Birmingham: Open University Press.
- Matthews, G. B. (1994). *The philosophy of childhood*. Harvard University Press.
- Mauthner, M. (1997). Methodological aspects of collecting data from children: Lessons from three research projects. *Children & Society*, 11(1), 16-28.
- Moore, R.C. (1986). *Children's domain: play and space in child development*. London: Croom Helm.
- Punch, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, 9(3): 321-41.
- Save the Children (1996). *Towards a children's agenda: new challenges for social development*. Londra: Save the Children, UK.
- Thomas, N. ve O'kane, C. (1998). The ethics of participatory research with children. *Children & Society*, 12(5), 336-348.

